

Složky potravin

Bílkoviny

- makromolekulární sloučeniny, jejichž molekuly jsou složeny z aminokyselin

Složení bílkovin

- základní strukturní jednotkou bílkovin jsou aminokyseliny
- obsah esenciálních kyselin je měřítko biologické hodnoty bílkovin
- v bílkovinách se vyskytuje **20 druhů aminokyselin, z toho:**

A, 8 esenciálních – nezbytné, člověk není schopen je vyrobit, přijímání z potravy

B, 2 poloesenciální – u dětí je organismus nedokáže syntetizovat v množství

C, 10 neesenciálních – lidský organismus si je dovede vyrobit sám

Dělení bílkovin

1. **PLNOHODNOTNÉ** – obsahují všechny esenciální aminokyseliny, jsou v potravinách živočišného původu (vejce, mléko, maso,...)
2. **NEPLNOHODNOTNÉ** – neobsahují všechny esenciální aminokyseliny, jsou v potravinách rostlinného původu (luštěniny, obiloviny,...)

Význam bílkovin

- základní stavební jednotka, živé hmoty, slouží ke stavbě a obnově těla (buněk)
- přebytek zdrojem energie (1g=17kJ)
- jsou součástí hormonů, enzymů a ochranných látek

Vlastnosti bílkovin

- *citlivost na teplo, při teplotě nad 60 °C denaturují (nevratná změna)*
- *hnijí v zásaditém prostředí, vlivem hnilobných bakterií*

Příklady bílkovin

- *Mléčný albumin*
- *Vaječný globulin*
- *Lepek (v mouce)*
- *Kolagen (chrupavky, šlachy)*
- *Keratin (nehty, vlasy, rozích)*
- *Kasein (v mléce)*
- *Hemoglobin (v krvi)*

Tuky

- jsou dodavateli energii
- dodávají mastné kyseliny nutné k životu
- kyselinu si tělo samo nedokáže vytvářet, a proto musí být dodávána potravinami
- rostlinné oleje jsou na tyto důležité mastné kyseliny zvláště bohaté
- jsou nositelem vitamínů A, D, E a K, které jsou rozpustné
- jsou estery vyšších mastných kyselin s glycerolem

Tuky působí na pohyb střev a přinášejí tak dále trvající pocit sytosti

Rozdělení tuků podle původu

A, Živočišné tuky – máslo, sádlo, rybí tuk, špek, hovězí lůj, husí sádlo,...

B, Rostlinné tuky – olej, slunečnicový olej, sojový, podzemnicový olej, kukuřičné klíčky, olivový olej, řepkový olej,...

Zdroje tuků v naší výživě

- tuky představují pro lidský organismus vedle sacharidů hlavního dodavatele tepelné energie
- nedostatkem tuků z hlediska racionální výživy je, že přebytek se ukládá

Vyšší mastné kyseliny

A, nasycené – ve velkém množství v másle, sádle, kokosovém tuku

B, nenasycené s jednou dvojnou vazbou – oliv. olej, vepřové sádlo, ...

C, nenasycené s více než jednou dvojnou vazbou – hlavně v olejích (rosl., sluneč., ...)

Význam tuků

- chrání vnitřní orgány před nárazy a tělo před teploty
- živočišné tuky obsahují cholesterol

Vlastnosti tuků

- jsou ve vodě nerozpustitelné
- jsou lehčí než voda
- působením světla, tepla a vzdušného kyslíku žloutnou

Sacharidy

- též zvané glycidy
- pro lidský organismus jsou zdrojem tepla energie

Dělení sacharidů

A, jednoduché – glukóza (hroznový cukr), fruktóza (ovocný cukr)

B, složité – sacharóza (řepný cukr), laktóza (mléčný cukr), maltóza (sladový cukr)

Význam sacharidů

- je to zdroj energie (1g=17 kJ)
- je to nejpohotovější zdroj
- je snáze stravitelný hlavně u živočichů
- základní stavební jednotka mnoha buněk (hlavně rostlin)
- složky biologických aktivních látek

Vlastnosti sacharidů

- *mono a disacharidy jsou sladké, polysacharidy nejsou*
- *působením vyšších teplot se karamelizují*
- *cukr je hořlavina*

Minerální látky

- Jsou to anorganické sloučeniny (solí) různých prvků
- Jsou obsaženy jako přirozené součásti surovin či přísad nebo látky znečišťující
- Patří mezi ochranné a stavební látky – nedodávají energii
- Tvoří přibližně 4% celkové hmotnosti člověka, z toho 83% v kostech

Dělení minerálních látek

1. Makroelementy – v 1 kg potravy více jak 50mg
2. Mikroelementy – v 1 kg potravy méně než 50 mg

VÁPŇÍK

- důležitý pro stavbu a chování kostí a zubů, srdečné činnosti
- (mléčné produkty, luštěniny, mák, zelenina, ovoce, ...)

SODÍK

- v krvi a tkáňových tekutinách
- větší nadbytek – poškození ledvin, vysoká krevní tlak

DRASLÍK

- důležitý pro svalovou činnost a nervy (zelenina, ovoce – meruňky, švestky)

FOSFOR

- důležitý pro výstavbu kostí a zubů (luštěniny)

HOŘČÍK

- uvolňuje napětí (luštěniny, zelenina, brambory, ovoce, ořechy)

CHLOR

- důležitá pro tvorbu kyseliny solné v žaludečních šťávách

ŽELEZO

- součást krevního barviva

ZINEK

- ovlivňuje funkci pohlavních žláz

Vitamíny

- biokatalyzátory, které i v malé koncentraci usměrňují některé chemické děje v organismu
- patří mezi látky ochranné (nejsou zdrojem energie ani stavební látky)
- lidský organismus je nutně potřebuje, ale nedovede si je vyrobit, musí je v potravě ve formě vitamínů nebo provitaminů

Provitamín

- Je látka, ze které i organismus dovede vyrobit příslušný vitamín např. beta karoten A

Dělení vitamínů

1. Rozpustné ve vodě – B, C, (B komplex, kyselina pantotenová, kyselina listová,...)
2. Rozpustné v tucích – A, D, E, K

Přehled základních vitamínů

Vitamín	Výskyt	Význam	Při nedostatku
A	žloutek, máslo, játra, červená a žlutá zelenina	růst, vývoj kůže a sliznice	poruchy růstu, šeroslepost, kožní problémy
D	mořské ryby, rybí tuk, máslo	využití vápníku v kostech	křivice, měknutí kosti
E	obilné klíčky, ořechy, slunečnicový olej	chrání před sterilitou	únava, poruchy prokrvování
K	špenát, zelí, játra, vejce	srážlivost krve	Krvácivost
C	čerstvá zelenina a ovoce	ochrana před infekcí	únava, špatné hojení ran, krvácivost dásní
B₁	droždí a ovesné vločky	nervový systém, srdce	únava, nervové poruchy
B₂	droždí, tmavý chléb, mléko	rozvod kyslíku, látková výměna	změny kůže, bolavé koutky
B₆	ryby, brambory, tmavý chléb	tvorba krve	chudokrevnost a křeče

Poruchy organismu způsobené vitamíny

- Hypervitaminóza – krátkodobý nedostatek (jarní únava, malátnost)
- Hypervitaminóza – přebytek
- Avitaminóza – úplný dlouhodobý nedostatek (beri-beri, vit. B, kurděje vit. C, křivice)

Většina vitamínů je velmi citlivá na různé fyzikální a chemické vlivy (teplota, sluneční záření, vzdušný kyslík)